

Ігор ЛУЦИШИН

СВІТОВА ТА НАЦІОНАЛЬНА ІННОВАЦІЙНІ СИСТЕМИ: ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОДІЇ ТА РОЗВИТКУ

З метою подальшого санаторно-курортної сфери (СКС) України на засади ефективної соціально орієнтованої ринкової економіки, введення якісного стратегічного соціально-економічного і територіального менеджменту досліджено цілі, функції та принципи організації інфраструктурної мережі.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку санаторно-курортної сфери України супроводжується трансформаціями у сфері організації менеджменту, реалізації курортної та готельних технологій, використання напрацьованого досвіду й досягнень відновлювальної медицини тощо. Відкритість вітчизняної економіки і суспільства сприяє тому, що у цій сфері поширюється зарубіжний досвід. Проте він містить як позитиви, так і негативи. Так, з одного боку, на відміну від розвинених зарубіжних держав, об'єкти цієї сфери переважно не мають сучасних залів для пропагування та зайняття хворими новітніми видами оздоровчої фізкультури (не відзначаються високою комфортністю й місця проживання та лікування). З іншого боку, система медичного обслуговування хворих передбачає високий лікарський контроль за проведенням курсу лікування. Поширеною є практика пільговості путівок, що дає змогу людям нижчого достатку користуватися благами санаторно-курортної сфери. Усе це є об'єктом дослідження курортології, розвиток якої має бути комплексним і обґрунтованим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема розвитку санаторно-курортної сфери України давно стала об'єктом уваги учених. Багато проблем вирішуються завдяки їх співпраці з представниками зарубіжних країн. На пострадянському просторі серед ключових постатей, які зробили особливий внесок у її розвиток, слід назвати Л. С. Ларічева, В. В. Полторанова, Т. С. Сорокіну, А. С. Макекадірову, Чумаченко та ін. Велика увага приділяється введенню нових стандартів лікування (К. Д. Бобова), страхової медицини та її впливу на стан здоров'я пацієнтів (В. С. Єрмілов), атласу історії медицини (Т. С. Сорокін) тощо.

Виділення невирішеної проблеми. Останні публікації показують, що без дотримання вимог комплексності у дослідженнях санаторно-курортної сфери України ні про які вагомні зрушення в її перспективному розвитку як складової соціальної економіки не може бути й мови.

Формулювання цілей статті. Визначити стратегічну роль санаторно-курортної сфери у розбудові соціальної економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення стратегічної ролі санаторно-курортної сфери (СКС) у розбудові соціальної економіки України передбачає акцентування уваги на низці аспектів організації відповідних економічних досліджень.

Перш за все, мова йде про те, що санаторно-курортна сфера є об'єктом соціальної економіки – специфічної галузі господарювання (трудової, освітньої, державно-управлінської, наукової діяльності), предметом якої є людина з її потребами, розвиток соціальної сфери, інфраструктурного забезпечення, внесок окремих видів діяльності в економічне зростання. Послуги, які створюються у санаторно-курортній сфері, – важлива стаття доходів як державного, так і місцевих бюджетів, з яких формуються майбутні соціальні інвестиції. Саме через створення конкурентоспроможних благ, продукування якісних послуг дістає розвиток споживчий попит населення, формується економічна база соціальних перетворень.

По-друге. Санаторно-курортна сфера є доволі сформованим у гносеологічному сенсі феноменом соціальної економіки, має напрацьований понятійно-термінологічний апарат аналізу. Нами дотримується позиція, згідно з якою *санаторно-курортна сфера (СКС)* – сукупність галузей і видів економічної діяльності, в яких створюються споживчі вартості у вигляді корисного ефекту з метою задоволення лікувально-профілактичних і оздоровчих потреб населення. *Потенціал санаторно-курортної сфери (СКС)* – це гранична кількість і якість запасів ресурсів для лікування та відпочинку населення в конкретних умовах геопросторово-часових координат, якими володіє регіон, суспільство, держава. Він зорієнтований на виробничо-рекреаційне функціонування економіки (регіону, країни, соціуму) з допомогою соціальних умов, факторів, мотивацій. *Курорт* (від нім. *Kur* – “лікування” та *ort* – “місце”) – лікувальна місцевість, що володіє природними рекреаційними ресурсами для лікування і відпочинку населення, необхідною курортною інфраструктурою, стимулюючою їх використання з лікувально-профілактичними і оздоровчими цілями, а також має законодавчо визначений статус. Принагідно вкажемо, що згідно з українським законодавством курорт – це “освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні” [1, с. 433]. *Курортно-оздоровча територія* – частина земної поверхні, що наділена специфічними рекреаційними факторами (ресурсами), які здійснюють чи можуть за певних умов здійснювати лікувально-оздоровчий ефект. Таке визначення тісно корелює з визначенням *лікувально-оздоровчої місцевості*, яка в Законі України “Про курорти” трактується як природна територія, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань” [1, с. 433]. Якщо у якості природних рекреаційних ресурсів виступають сприятливий клімат, живописний ландшафт, джерела цілющих мінеральних вод, поклади лікувальних грязей та ін. (природні курортні фактори), то курортну інфраструктуру формує розгалужена мережа рекреаційних об'єктів – закладів, споруд, пристроїв з відповідним матеріально-технічним, кадровим, фінансовим, інформаційним забезпеченням (соціально-економічні й технічно-організаційні курортні фактори). В структурно-організаційному аспекті до основних типів курортних закладів належать санаторії, будинки відпочинку, пансіонати, курортні поліклініки. До числа курортних споруд і пристроїв належать кювети, питтєві галереї, бальнеотехнічні споруди, грязелічниці, кліматопавільйони, лікувальні пляжі, теренкури¹, бурові свердловини, пункти грязедобування, регенераційні басейни тощо. Важливою складовою сучасної курорт-

¹ Теренкур (франц. Terrain – “місцевість” і нім. Kur – “лікування”) – метод лікування дозованим ходінням за спеціально організованими маршрутами.

ної інфраструктури є об'єкти соціального призначення, яку представляють культурно-освітні, спортивні, торгові установи тощо. Закономірності та специфіка функціонування цих об'єктів визначається відповідними принципами територіальної організації мережі (транспортна доступність, інші умови для нормальної життєдіяльності, відпочинку і лікування).

По-третє, санаторно-курортна сфера вирізняється інтегрованим підходом щодо теоретико-методологічного й методичного забезпечення її функціонування, територіальної організації та розвитку, охоплює широкий спектр як макроекономічних теорій, так і теорій регіональної економіки (теорія попиту й пропозиції, раціонального використання ресурсів, ризиків, розміщення центральних місць тощо). Знаковим є використання й теорії комплексоутворення. Так, у регіональній економіці компонентну структуру комплексів прийнято представляти через сукупність видів рекреаційної економічної діяльності, продуктом якої є не лише послуги санаторно-оздоровчого характеру, а й послуги туризму та відпочинку [2]. "Туристично-рекреаційний комплекс національної економіки (ТРК), – зазначає А. С. Макекадырова, – це сукупність видів економічної діяльності країни та окремих її територій, що забезпечують створення і отримання послуг відпочинку, лікування та туризму громадянами країни" [3, с. 93–97]. Така практика є виправданою з позиції потреб проведення компаративного аналізу та прогнозу ринку рекреаційних послуг, відповідає певним потребам стратегічного соціально-економічного та територіального менеджменту. Водночас в умовах ринку на фоні стрімкого зростання рівня рентабельності відпочинкових та туристичних послуг тенденції обсягів надання санаторно-оздоровчих послуг є значно менш показовими. З одного боку, це є результатом високої собівартості продукту, адже соціально-оздоровча сфера обростає рисами елітарності, а з іншого (в частині обслуговування масового споживача – представника середніх верств населення) – втрачає свій якісний стандарт. Принагідно вкажемо, що в Україні сучасні риси розвитку санаторно-курортної сфери можна подати таким чином: у 2010 р. загальна мережа нараховувала 3011 санаторно-курортних і оздоровчих закладів, ліжковий фонд – 448,6 тисяч місць, кількість оздоровленого населення – 2,987 млн. осіб.

Для порівняння: у 2007 р. загальна мережа нараховувала 3110 санаторно-курортних і оздоровчих закладів, ліжковий фонд – 466 тисяч місць, кількість оздоровленого населення – 3, 486 млн. осіб.

Ще більш показовими будуть порівняння регіональних особливостей показників динаміки ліжкового фонду санаторно-курортної сфери України з 90-ми рр. ХХ ст. (табл. 1).

Загалом в Україні за двадцять років державної незалежності ліжковий фонд санаторіїв та пансіонатів з лікуванням скоротився на 9%. Проте з цього не варто робити однозначних висновків. Вказані зміни тісно пов'язані з ринковими трансформаціями в системі факторів продукування санаторно-курортних послуг. Попит населення на послуги, які менш дорогі й місця отримання яких ближче розташовані, спричинив розвиток інфраструктурної мережі у таких регіонах, як Волинь, Житомирщина, Миколаївщина, Херсон та ін.

Усе це свідчить, що проблеми розвитку санаторно-оздоровчої сфери потребують більш предметного аналізу. Основу для цього можуть забезпечити методологічні прийоми теорії сегментації.

По-четверте, санаторно-курортна сфера – важлива складова забезпечення стратегії євроінтеграційного вектора реформ, за який наполегливо ратує Україна. Справа у тому, що гідний ринок праці (концепція, що розвивається у сфері соціальної економіки) вимагає здорової робочої сили. Відповідно ставиться питання суттєвого збільшення уваги до проблем інвестування в здоров'я нації. Це не лише

прямі медичні видатки на систему охорони здоров'я, а й профілактика втрат економічної активності населення через механізми санаторно-оздоровчого характеру. Особа, наділена здоров'ям (повноцінним трудовим потенціалом), володіє важливим інструментом самозахисту від всіляких ризиків, що існують на ринку праці.

Таблиця 1

Ліжковий фонд санаторіїв та пансіонатів з лікуванням за регіонами України в 1985–2006 рр. (місць)

	1985 р.	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 / 2006 р.	2009/ 2010 р.	2010 р. до 1990 р., %
Україна	152664	154484	158507	150554	148229	140915	91,2
АР Крим	54638	56330	60220	56981	53844	55980	99,4
Вінницька	3878	5391	5993	5246	5171	5081	94,2
Волинська	1050	1271	1331	1482	2029	1427	112,3
Дніпропетровська	2510	3365	2742	2742	2509	2043	60,7
Донецька	7320	6972	6197	4200	4239	3416	49,0
Житомирська	1480	1010	1820	2750	1620	1417	140,3
Закарпатська	4041	4509	4307	3564	3763	4114	91,2
Запорізька	6037	6424	5725	5169	4864	4819	75,0
Івано-Франківська	2489	2260	2134	2743	2279	2322	102,7
Київська	4268	3806	3302	3004	2851	2341	61,5
Кіровоградська	985	785	680	630	310	360	45,9
Луганська	1175	1552	2157	1207	1613	1028	66,2
Львівська	16490	20149	20437	19807	21157	16209	80,4
Миколаївська	848	1190	1930	2374	3958	4815	404,6
Одеська	17777	16230	17233	15053	14545	13231	81,5
Полтавська	4028	4670	4941	4462	3920	3696	79,1
Рівненська	652	655	859	1324	1378	1284	196,0
Сумська	810	712	580	535	460	460	64,6
Тернопільська	1025	1250	1300	1729	1796	1670	133,6
Харківська	4757	4901	4082	3714	3282	3025	61,7
Херсонська	1592	1381	1197	2119	2763	2780	201,3
Хмельницька	950	1629	1557	1610	1673	1727	106,0
Черкаська	2985	2420	2325	2300	2604	1810	74,8
Чернівецька	1070	910	785	897	897	1107	121,6
Чернігівська	955	895	1426	1759	1325	1325	148,0
м. Київ	3784	2867	2897	2598	3135	3258	113,6
м. Севастополь	450	950	350	555	244	170	17,9

По-п'яте, санаторно-курортна сфера – унікальний здобуток планової системи ведення господарства, який у сучасних умовах ринку вимагає спеціальної стратегії розвитку. Без сумніву, про це слід говорити не з позиції марксистського (групового), а з позиції традиційного (антропологічного) підходу. Зокрема, по лінії наближення механізмів перерозподілу благ, послуг системи соціального страхування (так званого соціального пакету) до клієнта. Занепокоєння викликає те, що на даний час санаторно-курортна сфера не є предметом уваги державних інститутів, котрі проводять моніторинг ринкового свавілля, поширеного в системі використання національних ресурсів. Більше того, вітчизняним менеджментом підтримуються ідеї розвитку сировинної економіки з пріоритетністю приватновласницьких відносин. Таким чином, санаторно-курортна сфера розглядається не як здобуток чи багатст-

во нації, котре слід захищати, а як сектор приватного бізнесу, вигідна ніша, відкрита для інтервенції капіталу різного походження. В умовах низького рівня соціальної відповідальності бізнесу існує високий ризик втрати інфраструктури санаторно-курортної сфери, розгортання на відповідних територіях нових прибуткових видів економічної діяльності, котрі можуть мати негативний соціальний ефект для мешканців території (зростання рівня криміногенної ситуації, соціальної напруги внаслідок розгортання діяльності центрів ігрового бізнесу, пониження рівня горизонтів питних водних запасів за рахунок спорудження заводів-експортерів мінеральних вод тощо). Ще Арістотель вказував на широкі перспективи етичної економіки. Нині на фоні глобалізації вона як ніколи актуальна не лише для України, а для більшості країн, що розвиваються.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Сучасна санаторно-курортна сфера – це специфічний вид діяльності, який згідно із Законом України “Про курорти” (ст. 3) базується на принципах законодавчого визначення умов і порядку організації діяльності курортів, забезпечення доступності санаторно-курортного лікування для всіх громадян, врахування попиту населення на конкретні види санаторно-курортних послуг при розробці та затвердженні загальнодержавних і місцевих програм розвитку курортів, економного та раціонального використання природних лікувальних ресурсів і забезпечення їх належної охорони, сприяння перетворенню санаторно-курортного комплексу України у високорентабельну та конкурентоспроможну галузь економіки. Це важлива складова підвищення добробуту громадян.

В умовах пошуку нових моделей розвитку України надзвичайно важливим є запровадження нової ідеології політики розвитку санаторно-курортної сфери. З одного боку, ця ідеологія мала би відповідати вимогам функціонування й розвитку ринкової економіки, пошуку шляхів виходу з економічної кризи, а також підготовці туристичної інфраструктури держави до міжнародних акцій – чемпіонатів, турнірів (зокрема, проведення в Україні у 2012 р. фінальної частини чемпіонату Європи з футболу, подання заявки на проведення зимових Олімпійських ігор 2022 р. тощо). З іншого боку, нова ідеологія мала би ґрунтуватися на принципах християнської етики і моралі.

Усі вищенаведені тези є важливим аргументом потреби розвитку теоретико-методологічного та прикладного забезпечення аналізу і прогнозу процесів, що відбуваються у сучасній санаторно-курортній сфері України.

Література

1. Закон України “Про курорти” від 5 жовтня 2000 р. № 2026-3 // Відомості Верховної Ради. – 2000. – № 50. – С. 433.
2. Долишний М. Рекреационный комплекс Карпат и его развитие / М. М. Долишний, М. Нудельман // Экономика Советской Украины. – 1984. – № 6. – С. 55.
3. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В. І. Мацола. – Львів, 1997. – 259 с.
4. Макекадырова А. С. Социальные факторы развития туристско-рекреационного комплекса / А. С. Макекадырова // Вестник Российской экономической академии и м. Г. В. Плеханова. – 2006. – № 1. – С. 93–97.